

ÇUKUROVA'DA TARIMSAL ÜRETİM YAPISINDAKİ GELİŞMELER VE GAP ALANI İÇİN ÖNGÖRÜLER

Prof.Dr.Oğuz Yurdakul*

Yard.Doç.Dr.Faruk Emeksiz*

ÖZET

Yaklaşık 120.000 hektar alanın sulanabildiği Aşağı Seyhan Ovası proje alanında, sulama sonrası gelişmeler proje hedefinden çok farklı olmuştur. Büyük sulama projelerinde, sulamanın ilk yıllarında üreticilerin üretim tekniğine ilişkin bilgilerinin yetersizliği, yatırım yapma olanaklarının sınırlı olması öngörülen hedeflere ulaşılmasını güçleştirmektedir. GAP alanında oluşacak ürün deseni, özellikle sulamanın ilk yıllarında hedeflenenden önemli sapmalar gösterebilir. Bu nedenle üretimi yönlendirecek uygun politika önlemleri belirlenerek uygulanmalıdır.

1.GİRİŞ

Kaynakların etkin bir şekilde kullanımı tüm ülkelerin temel sorunlarından birisidir. Özellikle, tarım sektörünün önemini sürdürdüğü gelişmekte olan ülkelerde, toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi ve verimliliğin artırılması üzerinde önemle durulmakta, tarıma ayrılan yatırımların büyük bölümü bu amaç için kullanılmaktadır. Ülkemizde de tarım sektörüne ayrılan yatırımların, planlı dönemlerde, %50 dolayındaki bölümü toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi amacı için tahsis edilmiş, özellikle sulama olanaklarının geliştirilmesine büyük önem verilmiştir. Halen tamamlanmış, işletmeye açılmış çok sayıda sulama yatırımları ve başta Güneydoğu Anadolu Projesi olmak üzere devam eden yatırımlar bulunmaktadır.

Sulama olanaklarının geliştirilmesi, tarım sektöründe gizli işsizliği, kırdan kente göçü azaltması, birim alan ve emek verimliliğini yükseltmesinin yanısıra ülkenin toplam tarımsal üretimini artırması ve çeşitlendirmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Gerçekten, özellikle ekolojik koşulların elverişli

* Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü.

olmadığı alanlara sulamanın gelmesinin etkileri büyük olmakta, toplam üretimde, verimlilikte ve işgücü kullanımında çok önemli ölçüde artışlar sağlanabilmektedir. Ancak bu açıdan pek çok ülkede rastlanılan önemli sorun, sulama alanlarında önceden öngörülen ürün deseni ile sulamadan sonra ortaya çıkan ürün deseni arasında çok önemli farklılıkların bulunmasıdır. Bu çalışmanın amacı Çukurova'yı temsil etmek üzere ele alınan ve Türkiye'nin halen en büyük sulama projesini oluşturan Aşağı Seyhan Ovası sulama proje alanında, sulama sonrasında tarımsal üretim yapısındaki gelişmeleri incelemek, gelişmelerin nedenlerini tartışmaktır. Böylece gelecekte çok daha geniş alanların sulanacağı Güneydoğu Anadolu Projesi için Aşağı Seyhan Ovası deneyiminden yararlanmak da mümkün olabilecektir.

2.ÇUKUROVA BÖLGESİNİN TARIMSAL YAPISI

Çukurova Bölgesi, Akdeniz'in doğusunda yer alan Adana, Hatay ve İçel illerini kapsayan bölgeye verilen bir isimdir. Seyhan, Ceyhan ve Berdan nehirlerinin taşıdığı alüvyonlarla zenginleşen ve sulanabilen bu bölgede, ekolojik koşulların elverişliliği nedeniyle çok çeşitli ürünler yetiştirilebilmekte ve genelde Türkiye ve hatta pek çok gelişmiş ülke ortalamasının üzerinde verim elde edilmektedir.

Türkiye toplam ekilebilir-dikilebilir alanlarının %4.76'sı Çukurova bölgesinde yer almaktadır. Buna karşılık Türkiye toplam tarımsal üretim değerinin yaklaşık %10'u bu bölgeden elde edilmektedir. Bu oran ürünler itibarıyla büyük farklılık göstermekte olup pamuk üretimi için %29.7'ye, yerfıstığı üretimi için %68.1'e, turuncuğil üretimi için %69.1'e ulaşmaktadır.

Çukurova bölgesinin toplam yüzölçümü yaklaşık 3.9 milyon hektardır. Bu alanın %34.54'ünü tarım toprakları oluşturmaktadır.

Çukurova'da sulu tarım yapılan alanlar, 1956 yılında Seyhan nehri üzerinde Seyhan Barajı'nın yapımı ile sürekli artmıştır. Özellikle Aşağı Seyhan Ovası (ASO) sulama projesinin kademeli olarak işletmeye açılmasıyla bölgede sulu tarım alanları giderek genişlemiştir. Bugün 1.3 milyon hektar dolaylarında olan Çukurova bölgesi tarım topraklarının 312 bin hektarı (%23.5'i) sulanabilmektedir. Türkiye için aynı oran %13.94'tür (DSİ,1990).

Çukurova Bölgesi, uygun iklim ve toprak faktörlerinin etkisiyle Türkiye'nin önde gelen tarımsal üretim bölgeleri arasında yer almaktadır. Bölgede, özellikle 1960'lı yıllardan başlayarak sulu tarım alanlarındaki hızlı gelişmelere paralel olarak ürün deseni çeşitlilik kazanmış, mevcut ürünlerde verim ve üretim bakımından

önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ovada verim ve üretim artışlarının nedeni yalnızca sulama değildir. Sulama ile birlikte kaliteli tohumluk, tarımsal mücadele, gübre ve mekanizasyon da verim artışına etkili diğer önemli faktörlerdir.

3.AŞAĞI SEYHAN OVASI SULAMA PROJE ALANINDA TARIMSAL ÜRETİM GELİŞİMİ

Aşağı Seyhan Ovası Sulama Projesi ile yaklaşık 120.000 ha. alan sulanabilmektedir. Sulama projesi öncesindeki ürün deseni ile projede öngörülen ürün deseni ve gerçekleşme durumu Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1.ASO Sulama Projesi Ürün Deseni (%)

Ürünler	Proje Öncesi	Proje Hedefi	1970	1980	1990
Pamuk	75.0	35.0	56.4	67.3	20.9
Tahıl	10.0	13.0	36.6	17.9	38.3
Mısır	-	-	0.6	1.6	17.2
Çeltik	7.0	5.0	3.2	1.6	0.2
Soya	-	-	-	-	2.6
Yem Bitkileri	0.2	20.0	-	0.2	0.1
Kavun-Karpuz	0.8	1.0	0.6	6.6	6.3
Turunçgil ve diğ.	3.0	8.0	1.3	1.0	9.4
Sebze	4.0	15.0	0.5	0.8	2.8
Diğer	-	3.0	0.8	3.0	2.2
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
II. Ürün	-	4.0	-	-	14.7
TOPLAM	100.0	104.0	100.0	100.0	114.7

Kaynak:DSİ verilerinden hareket edilerek araştırmacılar tarafından hesaplanmıştır.

Çizelge 1'de görüldüğü gibi halen yaklaşık 120.000 hektar alanın sulanabildiği ASO proje alanında tarımsal üretim yapısında görülen gelişmeler, proje hedefinden çok farklı olmuştur.

Büyük sulama projelerinde beklenen gelişmelerin elde edilebilmesi için belirli bir zamana ihtiyaç vardır. Sulamanın ilk yıllarında üreticilerin bölgeye yeni girecek ürünlerin üretim tekniğine ilişkin bilgilerinin yetersizliği, özellikle hayvancılık ve meyvecilik gibi alanlar için yatırım yapma olanaklarının sınırlı olması gibi nedenlerle öngörülen hedeflere ulaşılması mümkün değildir ve belirli bir zamanın geçmesi gerekmektedir. Yeni koşullara uyum süresi, sulamadan sonra tarımsal yapıdaki

değişimlerin önemine göre değişiklik gösterebilmektedir. Sulamadan önce de kuru koşullarda ya da halk sulamaları şeklinde küçük alanlarda üretilen ürünler için (örneğin pamuk) uyum süresi 3-5 yıl iken, sulama sonrası eskiden üretilmeyen ürünlere yönelmesi halinde bu süre 7 yıl hatta daha fazla olabilmektedir (BERGMANN ve BOUSSARD, 1976). Meyvecilik ve hayvancılıkta yeni yatırımların yapılması ve normal üretime geçilebilmesi çok daha uzun sürelere ihtiyaç gösterebilmektedir.

Sulama proje alanlarında üreticilerin en fazla yöneldikleri ürünler kendilerine fiyat ve pazar garantisi sağlanan ürünlerdir. Meyvecilik ve sebzeçilik çoğunlukla yüksek gelir getiren ürünler olmakla birlikte, bu ürünlerde fiyat riski de yüksek olmaktadır. Hayvancılıkta ise belirsizlik oldukça yüksektir. Bu nedenle büyük sulama proje alanlarında üreticiler, özellikle sulamanın ilk yıllarında, en az riskli ürünlere yönelmeyi tercih ederler.

ASO proje alanında, sulama öncesi çoğunlukla pamuk yetiştirilmekte ve bu ürünü buğday ve çeltik izlemekteydi. Sulama sonrası proje hedefinde ise pamuk oransal olarak önemli ölçüde gerilemekle birlikte yine birinci sıradadır. Bu ürünü yem bitkileri ve sebze izlemektedir. Ancak ASO sulama alanında, sulama sonrası gelişmeler öngörülenden çok farklı olmuştur. Bu gelişmeler ve nedenleri, başlıca ürünler itibariyle aşağıda incelenecektir.

3.1.Pamuk Üretiminde Gelişmeler ve Nedenleri

Çukurova'da çok eski yıllara dayanan pamuk üretim geleneği vardır. Sulama projesi öncesinde bölgede %75 olan pamuk üretim alanı, sulamanın ilk yıllarında daha da artmış ve 1960'lı yıllarda %90'lar düzeyinde olmuştur. Ancak 1974 ve 1975 yıllarında görülen Beyaz Sinek (*Bemisia tabaci* Genn.) salgını nedeniyle maliyetlerdeki yükselme ve verimdeki azalma, pamuk üretiminde karlılığı azaltmış (ŞENGONCA ve YURDAKUL, 1977) ve bunun sonucu olarak bölgedeki ekiliş oranı hızla gerilemiştir. İzleyen yıllarda pamuk ekiliş oranı tekrar yükselme göstermişse de 1980'li yıllarda bu oranda kararlı bir gerileme görülmeye başlanmıştır. Sulamanın başlangıcında pamuk ekiliş oranının yüksekliğinin nedeni, bu ürünün yüksek gelir getirmesi, pazar garantisinin bulunması ve bölge halkı için geleneksel bir ürün niteliğinde olmasıdır. Ancak sulama ve su yüzeylerinin artmasıyla pamuk hastalık ve zararlılarının çoğalması ve mücadele masraflarının yükselmesi üreticileri zor duruma sokmuş ve pamuk üretiminden elde edilen gelir de yıldan yıla önemli dalgalanmalar göstermeye başlamıştır. Önceleri bu duruma fazlaca reaksiyon

gösteremeyen üreticiler, 1980'li yıllarda mısır ve soya için kredi olanakları, fiyat ve pazar desteği sağlanması üzerine, pamuk ekiliş alanlarını giderek azaltma eğilimine girmişlerdir. 1971-1988 yılları arasında kapsayan 18 yıllık dönem için yapılan bir çalışmada üreticilerin pamuk-üretiminden elde ettikleri net karın (1988 yılı fiyatlarıyla) yıldan yıla gösterdiği dalgalanma ile pamuk ekim alanlarındaki oransal gerileme açık şekilde görülebilmektedir (Çizelge 2).

Çizelge 2.ASO Proje Alanında Pamuk Üretiminden Elde Edilen Net Kar (1988 yılı fiyatlarıyla), Ekim Alanı, Ekiliş Oranı.

Yıllar	Net Kar (1000 TL/ha) (1)	Pamuk Ekim Alanı (ha) (2)	Sulama Alanı (ha) (3)	Oran (%) (2/3)	Verim (kg/ha)
1971	1.126	51.518	58.400	88.2	3.380
1972	702	52.437	58.400	89.8	3.200
1973	2.664	60.324	62.400	96.7	3.400
1974	51	79.598	83.550	95.3	3.200
1975	-94	56.110	95.527	58.7	2.200
1976	1.150	36.337	95.527	38.0	2.100
1977	253	79.900	104.102	76.8	3.100
1978	116	59.764	110.480	54.1	2.470
1979	1.085	52.160	110.480	47.2	3.150
1980	867	69.294	103.000	67.3	2.800
1981	253	66.000	103.000	64.1	2.560
1982	555	44.037	103.000	42.8	3.450
1983	1.400	44.710	115.000	38.9	2.990
1984	1.336	65.124	119.900	54.3	3.260
1985	332	58.455	125.300	46.7	2.990
1986	282	43.987	132.300	33.2	3.080
1987	1.911	35.744	132.300	27.0	2.910
1988	646	51.352	131.700	39.0	2.810

Kaynak: YURDAKUL, O. ve N. ÖREN, 1991.

Çizelge 2, ASO proje alanında pamuk ekiliş alanları ile bir önceki yılda birim alandan elde edilen net kar arasında yüksek korelasyon olduğunu göstermektedir. Örneğin, birim alandan elde edilen net karın en yüksek olduğu 1973 yılını izleyen 1974 yılında pamuk ekiliş alanı çok yükselmiş buna karşılık Beyaz Sinek salgını nedeniyle net karın negatif olduğu 1975 yılını izleyen yılda büyük düşüş göstermiştir.

Ayrıca 1970'li yıllarda dalgalanma gösteren pamuk ekiliş alanlarında 1980'li yıllarda azalma eğilimi net şekilde görülmektedir. Bunun nedenleri olarak pamuğun giderek daha yüksek finans gücünü gerektiren bir ürün olması, gelirdeki dalgalanma ve 1980'li yıllarda ikinci ürün üretimini geliştirme projesi çerçevesinde mısır ve soya için kredi olanaklarının sağlanması ve fiyat-pazar garantisinin verilmesidir. Bu nedenle üreticiler riskli bir üretim kolu haline gelen pamuğu terketme eğilimine girmişlerdir.

3.2. Yem Bitkileri Üretiminde Gelişmeler

ASO projesinde, sulama sonrası gelişmesi en fazla beklenen ürün yem bitkileridir. Bölgede sulama öncesi üretimi hemen hemen hiç yapılmayan yem bitkilerinin sulama sonrası ürün deseninde %20 oranında yer alması, ayrıca ikinci ürün olarak da %4 oranında yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Ancak yem bitkisi üretimi bölgede hiçbir dönemde önemli olmamıştır. Yem bitkisi üretimi hayvancılık ile doğrudan ilişkilidir. Entansif hayvancılığın gelişmesi ile yem bitkisi üretiminde gelişme sağlanır. Ancak entansif hayvancılığın riskli bir faaliyet kolu olması, hayvansal ürünlerde desteklemenin yetersiz ve etkisiz bulunması üreticileri geleneksel bir ürün olan pamuğa ve kısmen tahıllara yöneltmiş, bunun sonucu olarak yem bitkileri üretimi gelişme gösterememiştir. Bölgede süt sığircılığını geliştirmek amacıyla 1973 yılında "Entansif Süt Üretimini Geliştirme Projesi" uygulamaya konmuş olmakla birlikte çok önemli gelişmeler sağlanamamıştır (YURDAKUL ve ark.,1989). Bölgede hayvancılığı geliştirmeye yönelik yapılan çalışmaların yeterince başarılı olamaması, bölge ekolojik koşullarının bitkisel üretim için çok elverişli olması ve üreticilerin daha karlı gördükleri pamuk üretimini (son yıllarda buğday+ikinci ürün,mısır) tercih etmeleridir. Nitekim bölgede yürütülen bir araştırmada sulama alanlarında ürün deseninin oluşmasında karlılık (%36.0) ve alışkanlık (%31.4) en önemli faktörler olarak belirlenmiştir (COŞKUN ve YURDAKUL, 1989). Pamuk üretimini daha karlı bulan ve bu konuda deneyimli olan üreticiler hayvancılığa yatırım yapmayı riskli bulmuşlar ve uygulanan projeye ve yayım çalışmalarına rağmen hayvancılıkta ve buna paralel olarak yem bitkileri üretiminde önemli gelişmeler sağlanamamıştır.

3.3.Sebze Üretiminde Gelişmeler

Sebze ekim alanlarının %15 oranında öngörülmesine karşılık yaklaşık %1-3 dolayında gerçekleşmesi ASO proje alanındaki işletmelerin yapısından kaynaklanmaktadır. Çukurova'da sebze üretimi Mersin'in batısında yer alan küçük tarım işletmelerinde yapılmaktadır. Mersin'in doğusunda yer alan, genellikle makinalaşmış ve göreceli olarak büyük olan ASO tarım işletmeleri, emek yoğun sebze üretimine yönelmemişlerdir. Ancak son yıllarda, özellikle bölge dışından gelen üreticiler tarafından kiralanan

arazilerde örtü altı sebze üretiminin gelişmeye başladığı gözlenmektedir.

3.4. İkinci Ürün Üretiminde Gelişmeler

ASO sulama proje alanında ikinci ürün üretimi uygulamaya konulan "İkinci Ürün Araştırma ve Yayım" projesi ile gelişme göstermiştir. Daha önceki yıllarda yapılan bilimsel araştırmalar bölgede buğday hasadından sonra soya, mısır, yerbıstığı gibi ürünlerin yazlık olarak yetiştirilebileceğini ortaya koymuştur. İkinci ürün üretimini geliştirmeye yönelik proje ile hem üreticilere ekonomik katkı sağlamak hem de işletmelerde mevcut üretim faktörlerini (emek, makina, toprak) en iyi şekilde değerlendirmek amaçlanmıştır. Projenin uygulanması ile soya ve mısır üretiminde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Nitekim 1980 yılı Adana ili soya üretimi 65 tondan 1988 yılında 123964 tona, mısır üretimi ise 9420 tondan 235530 tona ulaşmıştır. Türkiye toplam soya üretiminde Adana ilinin payı 1980'de %2.83 iken 1988'de %82.64 olmuştur. Mısır için bu oranlar %0.76 ve %11.78'dir.

Bölgede ikinci ürün üretiminin gelişmesini sağlayan en önemli etkenler bu ürünleri yetiştiren üreticiye verilen aynı ve nakdi krediler ile satın alma garantisidir. Böylece pazar sorunu ortadan kalkan üreticiler buğday artı ikinci üretimini, pamuk üretimine alternatif olarak görmüşlerdir.

4. 2000'Lİ YILLARDA ÇUKUROVA'DA OLASI TARIMSAL ÜRETİM YAPISI

ASO sulama proje alanında 1980'li yıllara gelinceye kadar pamuk ve buğday ana ürünler olarak ortaya çıkmış ve her iki ürünün proje alanında kapsadığı toplam alan %85 dolayında olmuştur. Ayrıca bu dönemde, en önemli ürün olarak görünen pamuk ekiliş oranlarında, bir önceki yıl pamuktan elde edilen net kara bağlı olarak dalgalanmalar görülmüş, bu da buğday ekiliş oranlarına yansımıştır. 1974 ve özellikle 1975 yılında pamukta salgın halinde görülen Beyaz Sinek zararlısı üreticileri buğday dışında alternatif ürün arayışına yöneltmiştir. Ancak 70'li yıllar boyunca bölgedeki tarımsal üretim yapısında, turunçgil alanlarındaki göreceli artış dışında, çok önemli değişiklikler görülmemiştir. Ancak 1981 yılında uygulamaya konulan "İkinci Ürün Araştırma ve Yayım Projesi" ile üreticilere kredi desteği ve pazar garantisi verilmesi sonucu bölgede buğday artı ikinci ürün üretimi

yaygınlaşmış ve özellikle mısır birinci ürün olarak da yetiştirilmeye başlanmıştır.

ASO sulama projesi alanında 30 yıllık deneyim üreticilerin üretim kararları alırken karlılık ve pazar garantisini ön plana aldıklarını göstermektedir. Aynı sonuçlar Berdan Projesi ve Aşağı Ceyhan Ovası sulama projesi alanında yürütülen çalışmalarda da elde edilmiştir (COŞKUN ve YURDAKUL, 1989; KEVÜK ve YURDAKUL, 1989).

ASO'daki tarımsal üretim yapısı, gelecekte GAP alanının sulamaya açılmasından önemle etkilenecektir. ASO'da, göreceli olarak azalmakla birlikte, pamuk üretimi halen önemini korumaktadır. Pamuk üretiminde, özellikle çapa ve hasat dönemindeki işgücü ihtiyacı Güneydoğu Anadolu bölgesinden gelen geçici işçilerle karşılanmaktadır. Ancak, gelecekte GAP'ın tamamlanmasıyla doğacak işgücü talebi (Çizelge 3) Çukurova'ya Güneydoğu Anadolu Bölgesinden geçici işçi gelişini kısıtlayacaktır. Çukurova bölgesine, her yıl yaklaşık 250.000 dolayında mevsimlik tarım işçisi gelmekte ve bunun da yaklaşık 200.000 kadarı pamuk toplama ve çapa işlerinde çalıştırılmaktadır (YALÇIN, 1979). Mevsimlik işçilerin önemli bölümü Güneydoğu Anadolu bölgesinden gelmektedir. Bu bölgeden her yıl yaklaşık 100.000 geçici tarım işçisinin geldiği ve ortalama 45 gün çalıştığı varsayılırsa, Çukurova bölgesinde değerlendirilen toplam işgücü 4.500.000 gün/yıl'dır. Güneydoğu Anadolu bölgesinde, sadece ürün deseninin değişmesiyle ortaya çıkacak ilave işgücü talebi ise Çukurova'da değerlendirilen işgücünün 25 katı olacaktır. Bunun sonucu olarak pamuğun çapa ve hasat dönemlerinde çok artan geçici işçi talebinin karşılanmasında günlük çekilecek, işgücü maliyeti yükselecek ve bu nedenle pamuk ekim alanlarında görülen oransal gerileme gelecek yıllarda da devam edecektir. Azalan pamuk ekim alanları yerini kısmen sebze-meyve ve kısmen buğday artı ikinci ürün mısır ya da birinci ürün mısır tarımına terkedebilecektir.

Bölgede ürün desenindeki çeşitliliğin azlığı yanında tarım büyük oranda ekstansif bir karakter göstermektedir. Bölgedeki tarım işletmelerinin kaliteli tohum, gübre kullanım oranları ile tarımsal mücadele ve mekanizasyon düzeyi Türkiye ortalamasının altında bulunmaktadır. Buna bağlı olarak tarım ürünlerinde verim düşüklüğü gözlenmektedir.

Bölgede sulu tarıma geçilmesiyle birlikte nadasın ortadan kalkması ve verim artışları dolayısıyla tarımsal üretim bugünküne göre hem çeşitlilik kazanacak ve hem de büyük oranda artacaktır. Gelecekte oluşacak ürün deseni ile üretim miktarını şimdiden

tahmin etmek son derecede güçtür. Bu konuda kullanılacak başlıca bilgi kaynakları, teknik kriterlere dayalı olarak yapılan ürün deseni tahminleri, önceki sulama projelerinden elde edilen deneyimler, bölgede yapılan çalışmalarla elde edilen bulgular ile bölge üreticilerinin eğilimleridir.

Sulama proje alanlarında gelecekte ortaya çıkması beklenen ya da öngörülen ürün deseni, proje hazırlama aşamasında çok sayıda teknik ve ekonomik kriter ele alınarak belirlenmektedir (COŞKUN ve YURDAKUL, 1989). Ancak yalnız ülkemizde değil, pek çok ülkelerdeki sulama proje alanlarında, öngörülenden çok farklı ürün desenlerinin ortaya çıktığı bilinmektedir. Bunun başlıca nedeni gelecekte ortaya çıkması beklenen ürün deseninin ağırlıklı olarak teknik kriterlere dayalı olarak belirlenmesi, buna karşılık üreticilerin teknik koşullardan çok ekonomik faktörlerin etkisi ile üretim yapmalarıdır. ASO proje alanında ürün desenindeki gelişmeler buna güzel bir örnek oluşturur (Bkz. Çizelge 1). Bu durum geleceğe yönelik olarak yapılan bir takım planlamaların etkisiz ve yetersiz kalmasına neden olmaktadır.

GAP alanında bugünkü ve gelecekteki ürün desenine ilişkin bilgiler Çizelge 4'de verilmiştir. Çizelgenin ilk iki sütununda DSİ'nin hesaplamalarına ve geleceğe yönelik ürün deseni tahminlerine göre proje alanında çeşitli ürünlerin mevcut ve sulamadan sonraki koşullarda ekiliş oranları görülmektedir. Yaklaşık 1.63 milyon hektar olan proje alanının %4'ünde halen sulu tarım yapılmaktadır. Yaklaşık 64.000 hektar olan bu alandaki mevcut ürün deseni üçüncü sütunda verilmiştir. GAP alanının çeşitli kesimlerinde dağınık olarak bulunan bu sulu alanlar genellikle küçük parseller halinde olup, doğal koşullar bakımından pamuk tarımına kısmen uygundur. Dördüncü sütunda ise, GAP alanı içinde ilk sulamaya açılacak olan alanlardaki üreticilerle yapılan araştırmanın sonuçları verilmiştir. Araştırmada, GAP projesinde ilk sulamaya açılacak olan Aşağı Fırat Havzasında Şanlıurfa-Harran Ovaları Sulama Projesi ile Dicle Havzasında Dicle Sağ Sahil Sulama Projesi alanlarındaki 203 tarım işletmecisine, sulamanın başlamasıyla hangi ürünleri ne oranda yetiştirecekleri sorularak, üretici eğilimleri bulunmuştur. Gerek GAP alanını temsil özelliği bakımından, gerekse kapsamının genişliği bakımından elde edilen bulgular gelecekteki ürün deseni tahmininde büyük önem taşımaktadır.

Çizelge 3. GAP Tamamlandığında Tarımda Yaratılacak İlave İşgücü Talebi

İLLER	MEVCUT DURUMDA		PROJELİ DURUMDA		
	Tarım Alanı (ha)	İşgücü Talebi (gün/yıl)	Tarım Alanı	İşgücü Talebi (gün/yıl)	İlave İşgücü Talebi (gün/yıl)
ADİYAMAN	270.935	7.884.208	270.935	16.787.978	8.903.770
DİYARBAKIR	609.804	11.239.381	690.804	37.016.422	25.777.041
GAZİANTEP	364.833	10.412.333	364.833	13.090.028	2.677.695
MARDİN	471.444	6.656.789	471.444	14.605.162	7.948.873
SİİRT	188.365	3.607.190	188.365	5.521.550	1.914.360
ŞANLIURFA	1.026.506	13.406.168	1.026.506	80.658.935	67.252.767
TOPLAM	3.012.887	53.206.069	3.012.887	167.680.074	114.474.005

Kaynak: CENGİZ, 1990.

5. GAP ALANINDA OLASI GELİŞMELER VE ALINMASI GEREKLİ ÖNLEMLER

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Fırat ve Dicle'nin aşağı kesimlerinde, Antitoroslar'ın güneyinden Suriye ve Irak sınırlarına kadar uzanan, geniş ovalardan oluşan bir alanı kapsamaktadır. Bu alan içersine Adıyaman, Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin, Diyarbakır, Siirt, Şırnak ve Batman illerinin tamamı veya bir kısmı yer almaktadır.

Bölgede karasal bir step iklimi hakimdir. Akdeniz ikliminin etkisi batıdan doğuya doğru gidildikçe azalır. Yıllık ortalama yağış miktarı kuzeyden güneye doğru inildikçe azalmakta, sınır bölgesinde yaklaşık 300 mm ye kadar inmektedir. Yağış genellikle kış aylarında olmakta 6 ay kuraklık hüküm sürmektedir. Bu durumda bölgede tarımsal üretimi kısıtlayan en önemli faktörler yağış yetersizliği ve düzensizliği ile yer yer rastlanan düşük sıcaklıklardır. Bölge topraklarında genel olarak organik madde oranı düşük ve kil oranı yüksektir.

Bu ekolojik koşulların etkisiyle bölgede kuru tarım koşullarında başta tahıllar ve baklagiller olmak üzere az sayıda ürün yetiştirilmekte ve yaygın olarak nadas uygulaması yapılmaktadır.

Toplam 1.633.212 ha olan GAP alanının, halen %96'sında kuru tarım yapılmaktadır. Sulama olanağına sahip çok az miktardaki alanda ise özellikle pamuk ve sebze-bostan yetiştiriciliğı yaygındır.

Çizelge 4. GAP Alanında Mevcut ve Projeli Koşullarda Ürün Deseni ve Üretici Eğilimleri (%)

ÜRÜNLER	MEVCUT KOşULLARDA	PROJELİ KOşULLARDA	HALEN SULANAN ALANLARDA	ÜRETİCİ EĞİTİMİ
Tahıl	50.4	32.1	14.6	5.5
Baklagil	23.4	4.0	1.2	0.2
Pamuk	1.5	31.2	37.1	73.4
Sebze-Bostan	0.7	7.4	18.9	8.0
Susam-Ayçiçeğı	2.2	2.0	3.5	-
Yumru Bit.	0.0	5.9	0.2	4.5
Meyve	0.0	2.4	0.7	0.5
Diğer	5.8	15.0	23.8	7.9
Nadas	16.0	-	-	-
II. Ürün	0.0	12.6	-	-
Toplam	100.0	112.6	100.0	100.0

Kaynak: DSİ, 1988.

YURDAKUL ve ark., 1990.

Çizelge 4'de görüldüğü gibi GAP alanında mevcut koşullarda ekili alanın yaklaşık %90'ı tahıl, baklagil ve nadasan olmaktadır. Sulamayla birlikte tahıl ve baklagil alanlarının azaltılması, nadas alanlarının ise tamamen kaldırılarak bunlardan boşalacak alanlarda başta pamuk olmak üzere sebze-bostan ve diğer ürünlerin üretimi planlanmaktadır. Proje alanında halen sulu tarım yapılan alanlardaki üretim deseni ile bölge üreticilerinin gelecekte yapacakları üretime ilişkin düşünceleri planlanan ürün desenine genel olarak uyum göstermektedir. Ancak bazı ürünlerde öngörülen ekiliş oranı ile üretici eğilimi arasında önemli farklılıklar görülmektedir. Örneğin gelecekte pamuğun ekiliş oranının %31.2 olması öngörülmele birlikte bölgede yapılan iki ayrı araştırmada üreticilerin pamuk üretimi için tahsis etmeyi düşündükleri arazi oranı %73.4 (YURDAKUL ve ark., 1990) ve %68.6 (DİREK, 1991) olarak bulunmuştur. Ayrıca Şanlıurfa ovasında sulu

koşullarda tarım yapılan işletmeleri kapsayan bir diğer araştırmanın sonuçlarına göre, işletmelerde pamuk ekiliş oranı %73.6'dır (KARLI, 1987). Tüm bu değerlerin öngörülen oranın iki katından daha fazla olması dikkat çekicidir. GAP Master Planı için önerilen ürün deseninde ise, bölgenin başlıca ürünleri olan tahıllar %40, pamuk %25 ve baklagiller %8 oranında yer almaktadır (DPT, 1989).

Sonuç olarak, GAP'ta oluşacak ürün deseni, özellikle sulamayı izleyen ilk yıllarda, öngörülen ürün deseninden önemli oranlarda sapmalar gösterebilir. Böyle bir durumda başta pazarlamada olmak üzere çeşitli sorunlarla karşılaşılması olasıdır. Bu nedenle, oluşacak ürün deseni ülkenin tüketim, stok ve dışsatım olanakları dikkate alınarak uygun politika önlemleri ile yönlendirilmelidir. Bu önlemlerin başlıcaları şunlardır:

-Fiyat politikası ile desteklenen ürünlerde fiyatın belirlenmesi, öngörülen ürün desenine ulaşmayı kolaylaştırıcı şekilde yapılmalıdır.

-Başta kredi olmak üzere tarımsal girdi politikası etkin ve üretimi yönlendirici bir şekilde uygulanmalıdır.

-Etkin bir tarımsal yayım örgütü ile üreticilere gerek üretim, gerekse üretim sonrası aşamalarda yönlendirici bilgiler verilmelidir.

-Ürün desenindeki gelişmeler sürekli izlenerek, yurtiçi ve yurtdışı piyasalardaki gelişmelere göre gerektiğinde yeni ürün deseni belirlenmelidir.

ABSTRACT

Developments in Agricultural Production Structure of Çukurova Region and Suggestions for Southeastern Anatolian Project Area

Agricultural developments in the Lower Seyhan Plain Project area were found to be very different than predicted after irrigation commenced on 120,000 hectares. In most large scale irrigation schemes it is very difficult to reach targeted goals due to inexperience of growers in irrigated agriculture and shortage of investment incentives. Projected crop pattern in Southeastern Anatolian Project can deviate from expected, especially in the initial years. Proper political initiatives must be determined and practiced due to reasons explained above.

KAYNAKLAR

BERGMANN,H.,J-M.BOUSSARD, 1976. Guide de l'Evaluation Economique des Projets d'Irrigation. OCDE, Paris.

CENGİZ,Ş.,1990. GAP Yöresinde Tarım Sektöründe Oluşacak İşgücü Talebine İlişkin Beklentiler. İş ve İşçi Bulma Kurumu, GAP Yöresinde Gelecekteki Vasıflı İşgücü Sorunu ve Çözüm Önerileri Sempozyumu, Şanlıurfa.

COŞKUN,Z.,O.YURDAKUL, 1989. Sulama Projelerinde Tahmin Edilen Ürün Desenin Uygulamadaki Gelişimi ve Bunu Etkileyen Faktörler. Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi,Cilt 3, Sayı 2, Adana.

DİREK,M., 1990. Güneydoğu Anadolu Projesinde Ürün Desenin Belirlenmesinde Üretici Eğilimlerinden Yararlanma Olanakları. Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi Cilt. 6 Sayı 69. Ankara.

DPT, 1989. Güneydoğu Anadolu Projesi Master Plan Çalışması. Nihai Rapor. Cilt 1. Ankara.

DSİ, 1988. Güneydoğu Anadolu Projesi Tarımsal Durumu. DSİ Basım ve Foto-Film İşletme Müdürlüğü Matbaası.Ankara.

DSİ, 1990. IV.Bölge Müdürlüğü Sulamaları Özet Bilgileri. Adana.

KEVÜK,M.,O.YURDAKUL, 1988. Aşağı Ceyhan Ovasında Sulama Öncesi ve Sonrası Tarımsal Yapı ve Girdi Kullanımı. Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, Cilt 2, Sayı 3,Adana.

ŞENGONCA,Ç.,O.YURDAKUL, 1977. Çukurova Bölgesinde Beyaz Sinek (Bemisia Tabaci Genn.) Salgınının Ekonomik Etkileri. Ç.Ü. Ziraat Fakülteleri Yılıhı, Yıl 6, Sayı 2, Adana.

YALÇIN,F.,1979. Çukurova Bölgesinde Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları Üzerinde Araştırma. Doktora Tezi. Ankara.

YURDAKUL,O.,Ş.AKDEMİR,C.YENİÇERİ,1989. Seyhan Ovasında Süt Sığırcılığının Yapısal Değişimi. Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 5, Adana.

YURDAKUL, O., F. EMEKSİZ, O.ERKAN, M.E. ORHAN, Ş. AKDEMİR, N. ÖREN, M. DİREK, F. BUDAK, H. ŞENGÜL, B. KARLI, 1990. GAP Alanında Tahıllar ve Baklagiller Pazarlama Yapısı ve Geliştirilmesi. Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Adana.

YURDAKUL.O., N.ÖREN, 1991. Çukurova Bölgesinde Pamuk Üretim Maliyeti Satış Fiyatı ve Ekim Alanı İlişkisi. Çukurova 1.Tarım Kongresi. Ç.Ü. Ziraat Fakültesi. Adana.